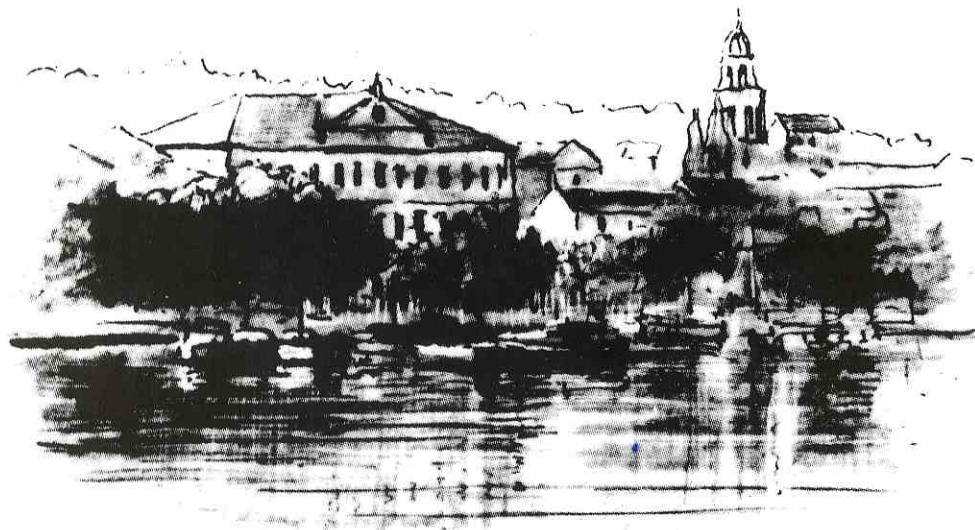

LUŠKO

libro

Godišnjak društva Vela Luka

14 2006

Izdavač

Društvo »VELA LUKA«, B. Bernardija 1, Zagreb

Sva prava pridržana

Urednički odbor

dr. sc. FRANKO OREB, Split; dr. sc. FRANKO MIROŠEVIĆ, Zagreb;
inž. NIKICA BOROVIĆ, Zagreb, TONKO BARČOT, prof. Vela Luka;
BRANKO ŽUVELA, prof. Zagreb

Urednik

dr. sc. FRANKO MIROŠEVIĆ

Grafičko-likovna urednica

KSENIJA PETRINEC

Dizajn omota izradila

JELENA MUSIĆ

Slog i prijelom

ZVONIMIR PETRINEC

Vinjetu na naslovnoj stranici izradio

akademski slikar i kipar IZVOR OREB

Lektorica i korektorica (za književni jezik)

MARINA MATANOVIĆ-ŠIMUNOVIĆ, prof.

Prijevod na engleski jezik

MAJA ŠUNJIĆ

Časopis izlazi jednom godišnje

ISSN 1330-6561

ISBN 953-96340-9-1

UDK 39
008
908

Tisak: »UVEZ«, Zagreb

Tema broja — vrtujci

»KUĆICE NA VRTUJAK« NA PODRUČJU VELE LUKE

RADA DRAGOJEVIĆ-ĆOSOVIĆ, muzeolog

U tekstu autorica поближе opisuje suhozidne kružne građevine s pseudo-kupolom na području Vele Luke, koje se u narodu nazivaju 'kućice na vrtujak' ili skraćeno 'vrtujci'. Navodeći bliže i dalje paralele, autorica traži moguće izvore. Naročito je zanimljiva predaja obitelji Rubeša, kao mogućoj poveznici istarskih kažuna i luških vrtujaka. Ističući važnost ovog dijela kulturne baštine, autorica promišlja o mogućnosti njihove prezentacije u sklopu eko-muzeja.

Po cijelom otoku Korčuli rasute su stotine kamenih poljskih kućica od suhozida¹, četvrtastog tlocrta i pokrivenih dvoslivnim krovom od kamenih ploča, a većina ih je nastala u drugoj polovici XIX i početkom XX stoljeća u vrijeme intenzivnog krčenja zemlje za sadnju vinove loze.

Istovremeno nastaju kilometri i kilometri ogradnih zidova tzv. *meja*, jednostavnog suhozidnog ornamenta koji zajedno s kamenim kućicama tvore neraskidivu cjelinu, a krajolik jedinstvenim i prepoznatljivim. Svjedočanstvo su načina života i povijesti naših predaka, koji su bez formalnih graditeljskih znanja, bez posebnih alata, veziva ili dovezenog materijala stvorili elementarnu, hvale i divljenja vrijednu arhitekturu i bez narušavanja preoblikovali svoj krajolik.

Suhozidne kućice uglavnom se nalaze u poljima, uklopljene u ogradne zidove */meje/* ili se pak nalaze u samim naseljima pokraj kuća za stanovanje. Služile su kao zaklon od kiše, vjetrova, hladnoće ili jakog sunca, kao zaklon za životinje, spremište za oruđe i poljoprivredne proizvode. Promjenom načina života otočkoga čovjeka, ove su građevine izgubile svoju namjenu i samo su pojedine ostale u svojoj prvotnoj funkciji. Dosta ih je sačuvano u cijelosti, ali se mnogima urušilo krovništvo i tek rijetke popravljaju nasljednici. Neke su dobile novi krov koji odudara od donjih struktura zdanja, a izvorne krovne ploče se često koriste u druge svrhe.

¹ Kolokvijalni naziv ovih zdanja je *štala*.

Na širem području Vele Luke nalazi se velik broj četvrtastih suhozidnih građevina, ali se javlja još jedan tip: suhozidne građevine kružnog tlocrta s kupolom nadstvođene stožastim krovijem.

Zajednički kolokvijalni naziv ovih građevina je »*virtujak*« tj. »*virtujci*« ili »*kućice na virtujak*« i na području Vele Luke poznato ih je desetak. Sagrađene su podalje od naseljenog dijela Vele Luke i netipične su za otok Korčulu.

Slične građevine karakteristične su u Hrvatskoj za područje Istre gdje se nazivaju **kažuni** i za otok Brač gdje se nazivaju **bunje** ili kućice, a ima ih i na Hvaru (**trimi**)². Sličnih građevina nalazimo od Sredozemlja do Skandinavije. Na Kreti se nazivaju **tholosi**, a na Sardiniji **nuraghi**. U južnoj Italiji nazivaju se **trulli**.

Na području Vele Luke, osim oktogonalne grobljanske crkve *Sv. Roka* iz 1939. godine, ne nalazimo ni jednu građevinu centralnog tlocrta, pa je pojava suhozidnih građevina kružne osnove s kupolom još zanimljivija, a porijeklo ili uzor za njihovu gradnju nepoznat. Vjerojatno ih je jedan od njihovih tvoraca negdje drugdje vidio i taj način gradnje prenio na otok Korčulu tj. u Velu Luku.

Međutim, prema kazivanju gospodina **Jakova Rubeše Nazora**, vlasnika vjerojatno najstarijeg vrtujka na ovom području (**Spiliška**), njegova obitelj je porijeklom iz **Istre** (selo Rubišići) i njegovi su preci, kako gospodin Jakov navodi, prvi započeli s gradnjom kućica na vrtujak donijevši iz Istre takav način gradnje. Prema riječima istog izvora, iz Istre dolazi, osim vrtujaka, i sistem izgradnje *klačina* (vapnenice) i *krovova na jednu vodu*.³

Kao i za četvrtaste kamene kućice s dvoslivnim krovom, za konstrukciju ziđa *virtujaka* koriste se neveliki komadi kamena nađenog *in situ* kojeg kao da je priroda već oblikovala za gradnju. Pločasti kamen koji se postavlja na krovijšte nađen je u prirodnim slojevima.

Kao nadvratnik koristi se duži kamen, nađen u prirodi i uglavnom neobrađen.

Osim što se četvrtaste kućice i *kućice na vrtujak* većinom razlikuju u tlocrtu, osnovna razlika im je u konstrukciji krova, a međusobno se još razlikuju što većina *virtujaka* osim niskih vrata u pravilu nema drugih otvora, manjih su dimenzija, a osobe prosječne visine teško mogu u njima stajati uspravno *losim velikog vrtujka u Češvinovi koji, osim vrata, ima još jedan mali otvor, a u njemu može stajati desetak osoba*!. Na vrhovima krovova vrtujaka obično se nalazi jednostavni kameni završetak tzv. »**picun**« koji je u pravilu nepravilnog stožastog ili kružnog oblika, nađen u prirodi i neobrađen. Ovakvih kamenih dodataka na četvrtastim kamenim kućicama uglavnom ne nalazimo.

Na većini veloluških vrtujaka kameni istaci na vrhu krova su sačuvani, osim na vrtujku u **Strmeni** (»*Heretova rotunda*«) obitelji Žuvela Here, koji je otpao.⁴

Zbog načina konstruiranja krova *virtujci* su trajniji i očuvaniji, za razliku od četvrtastih kućica čija se krovna konstrukcija često urušava zbog dotrajalosti drvenih nosača */rožnjika/*.

² Marin Zaninović: Materijali, tehnike i strukture predantičkog i antičkog graditeljstva na istočnom jadranskom prostoru, Zagreb, 1980, str. 23.

³ Ovakvi podaci su dobrodošli, ali ih treba uzeti s rezervom.

⁴ U kolovozu 2006. godine u Veloj Luci je boravio prof. dr. Borut Juvanec s Fakulteta za arhitekturu u Ljubljani. Zajedno smo pronašli otpali kamen, a asistenti profesora Juvaneca su ga vratili na mjesto. Budući da su završni kameni (picuni) na vrtujcima bitni konstruktivni elementi građevine, ovim činom Heretovoj rotundi je vijek produžen za najmanje pet godina.

Kod *virtujaka* najzanimljiviji je sustav izgradnje krova, tj. svoda. Građeni su bez nosača i bez ikakvog vezivnog materijala; kroz strukturu krova zrak stalno prolazi, ali u unutrašnjost ne prodire kiša.

Zanimljiv je podatak da su ove građevine koncentrirane sjeverno, sjeveroistočno i sjeverozapadno od naseljenog djela Vele Luke i da ih južno od mjesta gotovo nema. Većina ih je sagrađena na imanjima brojnih ogranaka obitelji Žuvela, a prema prikupljenim podacima i obilaskom terena *kućice na virtujak* nalazimo na sljedećim lokacijama: **Spiliška**⁵, **Sprtiška**, **Njivica**⁶, **Strmena**, **Veli vrh**, **Stiniva**, **Lozica**, **Potoračje**, **Bradat**, **Češvinova**, **Pinski rat**, **Poplat/Poluga**⁷.

Prema riječima gospodina Vjekoslava Žuvela, na području **Smokvice** postoji nekoliko sličnih građevina ali su poznate pod drugim nazivom **/toreta/**.⁸

Kućice na virtujak na području Vele Luke iznenađuju svakoga tko na njih naiđe, a iako ih je malo, neraskidiv su dio velike i skladne cjeline. Iako mišljene i građene kao funkcionalne građevine /skrivanje od nevremena, odlaganje odjeće, oruđa, namirnica/, svojim oblikom i načinom gradnje krova govore o graditeljskoj inventivnosti, a sitne razlike među njima o izraženoj individualnosti i dovitljivosti njihovih graditelja /npr. na *Heretov virtujak* tzv. **Heretovu rotundu** nadovezuje se nedovršeno zide s velikim otvorima kojemu je teško odgonetnuti namjenu/.

Usprkos činjenici da je njihov broj malen, prisutnost *virtujaka* u prostoru upotpunjava sliku krajolika i čini ga bogatijim, plemenitijim i humanijim.

Većina ovih građevina dobro je sačuvana i vjerno odražava svoje izvorno stanje. Pojedini se nalaze, u danas teško pristupačnim i zapuštenim posjedima, a oni oko kojih nasljednici uređuju okoliš, nenametljivo i dostojanstveno akcentuiraju prostor u kojem se nalaze. *Vrtujci* na zapadnom dijelu otoka Korčule neizostavan su dio veloluške, korčulanske i hrvatske kulturno-povijesne baštine i neraskidiv su dio mediteranske i europske kamene gradnje iz koje su izrasli kao brojem skromna, ali kompaktna i skladna zasebna cjelina.

Zajedno s brojnim crkvama i kapelama, mejama, brojnim četvrtastim kamenim kućicama (štalama), maslinicima i vinogradima *virtujci* tvore kulturni i duhovni krajolik zapadnoga dijela otoka Korčule: Neraskidiva su cjelina koju treba zaštititi kako bi se baština zapadnoga dijela otoka pokazala u svojoj cjelovitosti i bogatstvu, u cilju poboljšanja kvalitete života otočkoga stanovništva i kvalitete boravka onih koji nas posjećuju. Kada bi se svi zajedno bolje prezentirali uređenjem puteva, signalizacijom i informativnim tablama, polako ali sigurno zaživio bi u *Veloj Luci* koncept eko-muzeja koji izlazi iz zadanih gabarita muzejske građevine i prezentira baštinu u njezinom stvarnom okruženju. Projekt prezentacije važnog arheološkog lokaliteta '*Vela spila*' već je išao u tom smjeru i pokazao se vrlo uspješnim.

⁵ Na području Spiliške nalaze se dva *virtujka* udaljeni jedan od drugog stotinjak metara. Jedan pripada veloluškoj obitelji Žuvela Košće Ičo, a drugi Jakovu Rubeši Nazoru iz Vele Luke i taj je vjerojatno najstariji te je napuknuo prilikom potresa sedamdesetih godina XX stoljeća. Oba se nalaze u blatskome konfinu.

⁶ Na području Njivice nalazi se neobična građevina koja se ne ubraja u *virtujke*, ali je zbog specifičnosti ubrajamo u ovu skupinu. Pojedinci je nazivaju »obelisk«.

⁷ Ovo je jedini, autorici teksta, poznati primjerak *virtujka* na ovome dijelu Vele Luke.

⁸ Vidi tekst u knjizi autorice Mare Margaritoni i suautora »*Baština iz baštine izresla*« na str. 189-191.

Promišljanje i bavljenje baštinom određenog područja nezamislivo je i besmisleno ako ne uključuje ljude koji tu žive, njihova iskustva, saznanja i uvjerenja. U ovom projektu, kao i u većini drugih pod vodstvom veloluškog Centra za kulturu, sudjelovali su stariji Velolučani bez čijeg znanja i sjećanja ne bismo mogli doći do ovih građevina, niti ih upoznati. Autorica teksta zahvaljuje mladim zaljubljenicima u baštinu Vele Luke i otoka Korčule Tonku Barčotu, Ivanu Tabainu i Nevenku Žuveli na informacijama i podršci.

Kućice na vrtujak in the area of Vela Luka

The following text briefly describes corbelled drywall objects in the area of Vela Luka. People call them vrtujak (round-about), which is short for kućice na vrtuljak (round-about houses). Following the description of general characteristics and list of all objects in the area, the author hypothesises on the origin of the structure. The most interesting is the theory on the Rubeša family that came to the island in 19th century from Istria. The members of this family were famous and, according to several sources, the oldest builders of these objects. The author underlines the fact that the objects are incorporated in the natural environment, but also calls for expert analysis and protection. Thus, they could become a part of the cultural offer of Vela Luka, within the future eco-museum.